

ЈЕЗИК У ПРАКСИ

О ДОПРИНОСУ СКЕНДЕРА КУЛЕНОВИЋА ЈЕЗИЧКОЈ КУЛТУРИ НОВИНАРА

ЖИВОМИР СИМОВИЋ

Радио-Београд

Поглед ми са готовог рукописа пада на рис чисте хартије. У њу треба да се преселе врлози и громаде догађаја у мени и око мене, живи скамењени у памћењу и напрегнути као чир који хоће да се излије. /.../ И страх ме хвата пред овом бјелином хартије и овом мутнином свега што би сваког часа могло отићи са мном...

Скендер Куленовић: *Понорница*
(»Нолит«, Београд, 1977, 255)

Врсни зналац језика, којим је ткао надахнута и одиста вредна књижевна дела (*Стојанка мајка Кнежопољка*, *Шева*, *Сонети*, *Понорница*, *Диванхана*, *Свијетло на другом спрату*, *Дјелидба*, *Писма Јове Стакивука*), Скендер Куленовић је 1958. године прихватио нарочити изазов и одлучио да крене у необичан подухват: да, користећи своје језичко знање и културу, помогне новинарима са којима је дуго делио уредничку судбину. Било је то у време када је некако тихо скрајнут с јавне позорнице само зато да ничим не би могао да науди бирократија у њиховом незадрживом успону и уједно рушењу свега вредног пред собом, у намери да завладају жељеним вилајетом и у жаркој жељи да свима које су оставили иза себе покажу да се без њих не може као без дневне светлости!

У мају 1958. године Скендер Куленовић је у листу Савеза новинара Југославије *Наша штампа* /на претпоследњој страни/ писао о понављањима у тексту као о нечему што унакажава стил и језик, јер се »претерана употреба истих речи, фраза па и читавих реченичких делова у истом пасусу«, а не ретко и у истом пасусу, чак и у истој реченици, честа појава у нашим дневним и осталим листовима у то време, била претворила у одомаћено »прећутно уверење да је то нека нужна карактеристика новинарског начина казивања, узрокована углавном журбом«. А да је таква пракса неодржива, Куленовић је доказао позивањем на француско новинарство у којем се, такође, не ради споро, али је тамошњим новинарима примерен негован стил и разноврстан језички фонд чланкописаца. Наиме, како наглашава Скендер, »ту се исти појам може у једном ступцу поменути неколико пута, али ће то бити

учињено готово увек друкчије, другим неким изражајем», а то иде »такорећи само од себе, лежи људима у језичком чулу, у аутоматизму стила«.

Развијајући читав есеј о томе да се стилске грубости ни у ком случају не могу правдати нити сматрати нуждом — неопходношћу, Куленовић је навео и разјаснио многе примере и тако поткрепио своје тезе, а затим се заложио за примену правила *variatio delectat* (промена освежава). Само по себи се подразумева да се врсни новинар и не може залатати за прекомерну употребу, односно за понављање истих речи и израза, и то не само зато што је свестан да разноликост причињава задовољство читаоцима, него и стога што је самим позивом упућен на примену законитости, то јест поштовање аксиома по којем су »речи функција садржине«. Уосталом, у том поучном чланку Куленовић је новинарима препоручио да се држе суштаственог правила које одређује да »диференциранија садржина изискује и диференциранији речник«.

У јунском броју новинарског гласника *Наша штампа* /1958/ Куленовић је, исто тако, на устаљеном месту указао на још једну рђаву навику у савременом писању: реч је о појави да се испред свега о чему се пише ставља именица *питање*. Навео је шест примера, у ствари реченица преузетих из новина у којима се на више места помиње *питање производње вештачког ђубрива, питање вештачког осеменеивања, питање финансирања мелиорационих радова, питање братства и јединства, питање активне коегзистенције, питање мирнодопске сарадње*... Саветодавац је нарочито показао колико је неупутно употребљавати реч *питање* управо тамо где је и лаику сасвим јасно да је сувишна. А затим је изнео ову констатацију: »Откуда — да се запитамо узгред — овако честа употреба овог празног коефицијента? Највероватније, корен овој појави могао би се наћи — ако тако смемо казати — у психологији наше епохе. Наша револуција сва је у решавању грдне једне силе проблема друштвеног преображаја. Отуда се код нас све и *осећа* као проблем који треба решити. Отуда је и природно да таква психологија дође до одређеног израза и у језику и стилу. Тако су именице *питање* и *проблем* постале неоспорно карактеристичне у нашем времену. Али ту долази до очевидне и ружне злоупотребе, до механичке, вербалне, папагајске употребе ове речи. Њопић је ову појаву духовито исмејао у једној својој приповетци. Један његов лик пише у свом извештају: 'Питање братства и јединства у нашем срезу осредње је каквоће'. Одиста, међу оним што стално треба да решава наша епоха стоје и питања стила и језика, а међу њима и наведено питање осредње каквоће изражавања«.

Када се има у виду колико се употреба речи *питање* и *проблем* била одомаћила у нашем животу, поготово у политичким говорима и новинарским текстовима, који, дабоме, нису били без утицаја који се испољавао и у ружењу језика, као и то колико је она касније спласнула и сужена, чак постала и смешна, а нарочито у са стране преузетој варијанти *по питању*, ваља се с разлогом радовати што су се и врсни

писци попут Скендера Куленовића непосредним пружањем поука ангажовали у свакодневној пракси с циљем да се, напokon, сузбије та наopaкa појава која је претила да се уврежи и у нашу средину, ма колико била неприродна и непримерена њеном језичком бићу.

У двоброју органа Савеза новинара *Наша штампа* за јул и август 1958. у рубрици *Језички саветник* Куленовић се енергично супротставио гомилању генитива. Том приликом у београдском струковном месечнику написао је и следеће: »Именички начин изражавања /тзв. супстативна дикција/ несумњиво превладава у свим модерним језицима као израз развијеног, апстрактног начина мишљења и као сажети изражајни поступак, нарочито у науци и публицистици. Глаголски начин изражавања /тзв. вербална дикција/, иако такорећи владајући у нашој језичкој прошлости, очигледно више не може да се као такав одржи у новим животним нуждама. Отуда и код нас именица добија више на снази...«

Скендер Куленовић је стигао да новинаре поучи како се правилно обележавају туђи текстови. О томе је опсежно, на четири ступца, писао на претпоследњој страни *Наше штампе* број 66. А и тај текст, како стоји у напомени, био је само један одломак из дужег чланка посвећеног темељном разматрању начина обележавања преузетих текстова. У време када су скоро све наше новине за директно навођење употребљавале комбинацију интерпункцијских система наводника и цртица, писац расправе је указао и на извесна колебања и на грешке које су »показивале тежњу да нам се докраја наметну као нека врста обичајног права у правопису«.

У октобарском броју /за 1958/ наведеног листа на издвојеном простору Куленовић се осврнуо на једну вулгаризацију /»у својој дискусији«/ и на једну поштапалицу /»у вези са...«/ у језику. При томе је покушао да новинаре увери да све чешће погрешно занемарује нечију *реч у дискусији*, нечији *говор* или *јавно иступање*, *учешће у расправљању* именицом *дискусија* /најинтересантнија *дискусија* друга X, у својој *дискусији* народни посланик је изнео, на конкретну *дискусију* Y тенденциозно се осврнуо.../, чинећи то под утицајем конференцијског речника и синтагми које преноси штампа, али у сваком случају мимо духа и правила свог језика, чиме уједно неповољно утичу на језичку културу читалаца и слушаца радија.

У последњем тексту који је 1958. године објавио у *Нашој штампи* на месту намењеном језикословним темама за које су новинари могли бити заинтересовани Куленовић је указао на накарадну праксу у језику која се огледала у употреби речи *постојећи* /услови, месни одбори, уредбе, погони.../. Та излишност и бесмисленост је у то време била поплавила језик у новинарству и публицистици, па је било потребно да се нађе уман, смео и стручан језикословац који би се снажно супротставио том чудном измењарству.

А у 70. броју лист Савеза новинара Југославије /који под истим именом — *Наша штампа* — и данас наставља традицију истинитог информисања и стручног усавршавања, професионалног утемељења и ширења и продубљења језичке културе новинара/ донео је чланак Скен-

дера Куленовића о глаголу *истицати*, баш оном који се тада претерано, и то без икаквог смисла и оправдања, свуда и ради свега употребљавао. Тај глагол био је толико продро у новинарске редове да је скоро вређао ухо, атаковао на језичко осећање и свест, тако да је чак потирао своје диференцирано значење! Писац је у јануарском броју за 1959. годину читаоцима сталне лингвистичке рубрике *Наше штампе* објаснио, наводећи прегршт карактеристичних примера, о каквом се злу ту, без сумње, радило. Дабоме, уједно је показао шта би убудуће ваљало чинити, како би се избегло назадовање у језичком изразу, па чак његово даље примитизовање.

У току 1959. године *Наша штампа* наставила је да посвећује ванредну пажњу неговоњу језичке културе. Тако је у броју за мај био објављен дванаести наставак *Малог језичког саветника*, у којем је до тада било већ објашњено сто осамдесет примера огрешења о правописна правила и језичко осећање које се подразумева међу људима који се баве писањем. У истом броју, али ван те рубрике, на посебном простору од скоро три ступца *Политикиног* формата, Скендер Куленовић је разматрао значење придева *разни* и *различит*, позивајући се и на ставове Вука Караџића и Александра Белића, затим на *Рјечник Југославенске академије знаности и уметности*, као и на Бакотића, Ристића и Кангргу. Иако тадашњи речници нису правили битну разлику између ових придева, Куленовић је сам уочио да се нешто, ипак, десило или да се још дешава у њиховој еволуцији, па је то настојао да докаже на многобројним примерима из савременог живота говора и новинских чланака. Он се, наиме, заложиио за то да и кад су ови придеви у питању »треба ићи цртом развијања и богаћења језика, а не цртом његовог конзервирања и осиромашивања«.

У следећем броју новинарског листа, који је тада сваког месеца редовно излазио у Београду /штампан у *Политици*/, Куленовић је нашао да је сврсисходно да постави овакво питање: Хоћемо ли специфичне скраћенице нашег времена као што су, рецимо, САД, СССР, СИП, АВНОЈ и тако даље, *склањати* и како, уопште узевши, стоји ствар са њима и око њих? Писац је сматрао да је стварно потребно да, пре него што нешто начелно постави о скраћеницама, ипак истакне да ствари у погледу њихове *склоњивости* не иду тако глатко и једноставно као што је показао на примерима скраћеница СССР и АВНОЈ, пошто ником не пада на памет да деклинира и скраћенице какве су САД и УН /односно ОУН/. Значи, по Куленовићу, неке се скраћенице *склањају* а друге остају *несклоњиве*. Отуда и овај његов став: »Ако њихово склањање сведочи о њиховој лакој употреби, то и њихово несклањање доказује да се може и без њиховог склањања«. Скендер је као језички саветник својим читаоцима — новинарима једноставно објаснио да се скраћеница НА-МА по наша потпуно као аналогна именица *мама*.

Наравно, тешко је доследно се борити против употребе скраћеница, јер их сам живот упорно и стално доноси. С тим у вези Куленовић је размотрио шта нам је донео језички развитак сем нејединствености у склоњивости скраћеница. Донео је писање скраћеница великим словима

/верзално/, нејединствено њихово читање /час по азбучној, час по нормалној номенклатури/, каткад и неправилно њихово наглашавање /нагласак на последњем слогу/, квариће естетског изгледа ступца, односно странице у графичком погледу /цртица испред наставка приликом промене: АВНОЈ-а, са СССР-ом на челу/. И тако — редом, али не и »мак на конач«!

У јунском /76/ броју новинарског месечника /1959/ Куленовић се осетио побуђеним да поучи своје хитре колеге да свакако праве разлику између именица *значај* и *значење* и овако објаснио употребу синтагме *у току*, односно за време: »Само, дакле, кад имамо пред очима *динамични* вид збивања, употребићемо синтагму *у току* /односно *током*/, иначе нам већ развијени језички израз за разне облике *статичког временског вида* пружа неколико нијанси: предлоге, временски генитив, синтагму за време и сличне синтагме«.

А у наредним бројевима *Наше штампе* Скендер Куленовић је указивао на примере стереотипног и високопарног писања, при чему је скренуо пажњу на поразну чињеницу: »Узмимо било који примерак наших новина и ревија од пре сто година, па ћемо видети како смо у том назадовали. Јер, како је навео у 77. броју листа новинара који му је годинама пружао гостопримство, »високопарна терминологија, удружена са стереотипном фразом, чији смисао више нико не контролише, служи многим писцима и за то да празнини, баналности, нејасности или нетачности своје »садржине« дају строг, учен вид«. Ово Куленовићево виђење остало је у језичкој пракси још дуго актуелно. Штавише, оно се касније могло у још већој мери односити на наш политички говор, а поготово на политократска затамњења смисла с циљем да се сакрије истина од народа.

Сем тога, Куленовић је објашњавао и однос именица *захвалност* — *захвала*, када ваља употребљавати *објашњавати* а када *говорити*, као и да свежица *те* не може везивати две именице.

Указујући на економичност као на битну одлику и начело и у стилу и у језику, Скендер Куленовић је читав један опсежни прилог посветио погрешном везивању у језику, будући да тежња ка сажетијем изразу, која је сасвим природна појава, може да »одведе у трапавост, нејасност, бесмисленост и којекакву нацараданост«. У том чланку, објављеном у последњем месецу 1959, толико је наведено синтагми које су у новинама погрешно употребљене, да је тешко издвојити неко посебно тумачење. Сем тога, Куленовић је одмерено и разложно писао и о дакавцима и инфинитивцима, то јест о хрватским приговорима против »српског« »дакања«, односно против једног бугаризма у Срба, али и обрнуто — о српском приговарању »хрватском инфинитовању«, што ће рећи једном германизму у Хрвата. Било је то у јануарском броју *Наше штампе*, а у другом броју тог листа, за фебруар 1960. године, Скендер Куленовић је дошао и до овог закључка: »То да су се развила и живот подучавају ова два облика није случајна појава. За потребе диференцирања садржине увек се у пластици језичког облика нађу мо-

гућности и језички развитак их спонтано претвара у наоко неважне а уствари нове и веома fine реалности».

Тако је признати песник, романијер и драмски писац Скендер Куленовић, несебично се непуне три године ангажујући као језички саветник у *Нашој штампи*, стварно много допринео ширењу видика новинара и скретању њихове пажње на неопходност да се усавршавају у сваком погледу и да упоредо стално допуњују свој језички фонд и да фино раде на култивисању стила. А надобудним посленицима у новинарству, који нису показивали иначе одвећ потребну спремност да прихвате било какве, а поготово не »некакве« језичке савете, Скендер Куленовић, који је умео да плени пажњу и културом говора, смирено је, и с мером, бираним речима препоручивао управо оно у шта је и сам и те како веровао — да, ипак, сумња никако не може да буде на одмет, а нарочито кад се ради о оним списатељима који од умишљене величине и не примећују да их читаоци новина и слушаоци радија не сматрају златоперим и златоустим преносиоцима истине о догађајима, појавама и кретањима у друштву.